

УДК 340.115

ДОСЛІДЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ТА ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ У ГАЛУЗІ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ

© І. Д. Шутак

В науковій статті розкрито актуальні та пріоритетні напрямки наукових досліджень у галузі юридичної техніки. Висвітлено загальнотеоретичні аспекти удосконалення державно-правового регулювання засобами юридичної техніки та технології. Обґрунтовано доцільність виявляти можливі способи використання засобів юридичної техніки, розробляти рекомендації щодо їх оптимізації та нормативного закріплення

Ключові слова: юридична техніка, юридична тактика, правовий моніторинг, ефективність норм права, правотворчість

1. Вступ

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин теорія держави і права – чи не єдина наука, що дає узагальнене уявлення про державно-правове життя суспільства. Юридична техніка – складова частина теорії держави і права, але має практичну спрямованість і, без сумніву, в найближчому майбутньому буде виокремлена як самостійна сфера науки.

Вагомість юридичної техніки у системі юриспруденції полягає у тому, що вона вирішує завдання систематизації знань про методи та прийоми здійснення юридичної діяльності, що формуються загальною теорією права, галузевими та прикладними юридичними науками.

2. Літературний огляд

Питання юридичної техніки розробляються теоретико-правовими школами та галузями права України упродовж тривалого часу. До прикладу, М. Панов розробив понятійні апарати наук кримінального циклу та розкрив методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права; П. Рабінович розкрив *особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини*, терміно-поняттєвий інструментарій дослідження правової аргументації і проблеми теорії та практики реалізації принципу верховенства права; І. Биля-Сабадаш дослідила теоретичні основи нормотворчої техніки; О. Капліна висвітлила теоретичні та практико-прикладні проблеми правозастосовного тлумачення норм права; В. Косович розкрив техніко-технологічні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України; І. Онишук здійснив комплексне дослідження правового моніторингу – інноваційного прагматичного методу отримання знання про якість та ефективність нормативно-правових актів; Л. Пригара дослідила проблематику природи, сутності та значення юридичної техніки актів правозастосування як важливого різновиду юридичної техніки правових актів; В. Риндюк розглянула законодавчу техніку як цілісний феномен юридичної реальності.

Проблематика юридичної техніки залишається актуальною, а напрямки наукових досліджень у галузі юридичної техніки є пріоритетними для розробки сучасною юридичною наукою.

3. Мета та задачі дослідження

Мета наукової статті – висвітлити актуальні та пріоритетні напрямки наукових досліджень у галузі юридичної техніки.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1) проаналізувати результати наукової праці сучасних українських учених-правників у галузі юридичної техніки;

2) розкрити загальнотеоретичні аспекти інструментарію юридичної техніки та його застосування у галузях права;

3) обґрунтувати доцільність виявлення можливих способів використання засобів юридичної техніки та розробки рекомендацій щодо їх оптимізації та нормативного закріплення.

4. Проблематика юридичної техніки у галузях права

Проблематика юридичної техніки зацікавила представників юриспруденції досить давно. Про стилістичність і точність юридичної мови писав Ф. Бекон, про простоту стилю, визначеності і стислості нормативного матеріалу Ш. Л. Монтеск'є, про правила складання законів І. Бентам. Спеціальною роботою стала книга Р. Ієрінга «Юридична техніка».

У радянській юридичній літературі увагу питанням юридичної техніки приділили В. К. Бабаєв, Л. М. Бойко, І. Л. Брауде, Д. А. Керімов, Д. А. Ковачев, А. А. Ушаков, А. Ф. Черданцев та інші вчені. У зазначений період предметом теоретико-правових досліджень переважно виступала техніка правотворчості.

Нова хвиля зацікавлення юридичною технікою виникає в 90-ті роки ХХ ст. В цей час сформувався ключові наукові концепції, що лягли в основу сучасного наукового розуміння юридичної техніки в Україні.

Науковці одностайні у тому, що процес створення норм права має відбуватися у відповідності зі строгими правилами юридичної техніки – системи заснованих на практиці правотворчості правил і прийомів підготовки проектів нормативно-правових актів. За допомогою юридичної техніки забезпечується вичерпне охоплення регульованих питань, доступність, простота та висока регулятивність правового матеріалу.

Основним критерієм класифікації видів юридичної техніки виступають етапи правового регулювання (правотворчість, дія права, реалізація права). Таким чином можна виділити шість видів юридичної техніки: правотворча техніка; техніка опублікування нормативно-правових актів; техніка систематизації нормативно-правових актів; інтерпретаційна техніка; техніка реалізації права; правозастосовна техніка [1, с. 30].

Кожному виду юридичної техніки відповідають як загальні, так і специфічні прийоми і конструкції.

Слід зазначити, що до пріоритетних напрямків дослідження належать проблеми юридичної техніки в усіх галузях права. Зокрема можна виокремити такі питання як: проблеми юридичної техніки при вивченні питань, пов'язаних з обмеженнями та заборонами в цивільному праві; правотворчі помилки органів місцевого самоврядування; юридична техніка закріплення способу вчинення злочину; питання про оптимальне розташування кримінально-правового матеріалу; адміністративна правозастосовна юридична техніка; специфіка методики викладання техніко-юридичних особливостей законодавства у сфері оперативно-розшукової діяльності у вищих навчальних закладах системи МВС України; поняття юридичної техніки в міжнародному праві; юридична техніка антикорупційного законодавства; юридична термінологія (мова) правозастосовних актів кримінально-правового змісту; системний підхід до використання можливостей сучасних інформаційних технологій для освоєння юридичної техніки в рекламній сфері; методологічні передумови формування теорії правових презумпцій; конкретизація законодавства України щодо контролю у сфері концентрації суб'єктів господарювання; проблеми правового регулювання інституту споживчої кооперації і значення законодавчої техніки в їх вирішенні; техніко-юридичні дефекти законодавчого регулювання відносин з надання послуг персоналу як фактор, що стримує розвиток економіки та дестабілізуючий правове поле; техніко-юридичні проблеми аргументації в правозастосуванні та багато інших.

З метою підвищення ефективності нормативно-правових актів, застосовуються дуже складні прийоми юридичної техніки, зокрема:

– визначення правових понять; «розщеплення» норм права на частини (приписи стосовно суб'єктів, об'єктів правовідносин, прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, визначення заходів юридичної відповідальності, формулювання особливих умов застосування норми права, а також пільг, що надавалися певним суб'єктам права, тощо);

– використання правових конструкцій (наприклад, складу злочину);

– використання правових презумпцій (наприклад, презумпція невинуватості);

– використання правових фікцій (наприклад, визнання громадянина померлим);

– використання правових аксіом (наприклад, не можна бути суддею у своїй справі);

– використання спеціальних юридичних термінів (афект, оферта, акцепт) тощо [2, с. 59–60].

Техніко-юридичних та структурних недоліків багато, зокрема, у чинній Конституції України. Найперше, що стосується прав і свобод людини, то вони мають бути такими, що розкривають суть основних імперативів преамбули та формулюють основоположні правові принципи розбудови системи прав і свобод людини в державі, визначають, яким має бути механізм захисту цих прав, деталізації якого присвячені наступні після «Загальних засад» розділи Конституції.

На жаль, техніка викладу таких засад стосовно прав і свобод людини в чинній Конституції мало чим відрізняється від того, як пишеться її преамбула. Такі положення, як «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю»; «Права і свободи людини та їх гарантії визначають у змісті спрямованість діяльності держави»; «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» та ін. звучать пишномовно, але, як показала практика, суб'єкти владних зобов'язань в Україні так і не зрозуміли, до чого вони їх зобов'язують. Тут, очевидно, слід надавати перевагу основним політико-правовим, а не філософським засадам [3, с. 547].

Конституційне врегулювання засад зовнішньої політики є передумовою правильного застосування міжнародних застережень. Водночас потрібно пам'ятати, що:

а) застереження про незмінність обставин має формулюватися з дотриманням вимог ст. 62 Віденської конвенції про право міжнародних договорів;

б) застереження до договорів заявляються з отриманням статей 19, 20, 23 Віденської конвенції і, будучи заявленими, змінюють відносини між Сторонами договору в межах, визначених ст. 21 цієї конвенції.

Ще більший пласт проблем виникає у зв'язку з потребою в адекватній національно-державній імplementації міжнародних застережень у договорах [4, с. 117].

Техніко-технологічні аспекти моніторингу якості нормативно-правових актів досліджує І. Онищук. Учений дійшов висновку, що техніка правового моніторингу є структурно та змістовно складним явищем, яке потребує ретельного вивчення з допомогою відповідної методології. В Україні потрібно розробити та прийняти концепцію техніки правового моніторингу, яка повинна передбачати зворотний зв'язок з поліпшенням реалізації, нагляду та реформування законодавства. Розробники НПА можуть включати положення, які визначають ці процедури зворотного зв'язку. З метою поліпшення нагляду над нормативно-правовими актами необхідно: призначити наглядовий орган; встановити цілі, з якими дані моніторингу і оцінки можна порівняти; вказати санкції за невиконання [5, с. 115].

На думку О. Зайчука та Н. Оніщенко, моніторинг ефективності регулятивної функції нових норм права необхідно здійснювати з метою розробки пропозицій щодо встановлення офіційної класифікації норм права та їх співвідношення між собою, процедур запобігання і подолання юридичних колізій, децентралізації правового регулювання у зв'язку з розвитком процесів самоврядування [6, с. 43].

До прикладу, в Цивільному кодексі України допущено помилку в розташуванні слів у реченні уже в ч. 1 ст. 1: «Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників». Синтаксичне тлумачення цього законодавчого положення дає підстави для висновку про те, що всі особисті немайнові та майнові відносини є цивільними, але цивільним законодавством регулюються не всі такі відносини, а тільки ті із них, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників. Це суперечить класичним уявленням про цивільні відносини, що визнаються у всьому світі, і веде до невизначеності уже ст. 2 ЦК, яка встановлює коло учасників цивільних відносин [7, с. 160].

Проблематику юридичної техніки в галузі цивільного права розробляє О. О. Отрадна. Учена акцентує увагу на вадах юридичної техніки побудови глави 82 Цивільного кодексу України [8, с. 10].

Раніше вчені говорили про законодавчу техніку, що на практиці призвело до зниження ефективності правозастосовної та інтерпретаційної техніки, висвітлення досить широкого спектра проблем, що вимагають своєї розробленості та вивчення. У результаті чого, останнім часом вчені все більш серйозну увагу звертають саме на ці складові частини юридичної техніки. У статтях простежується тенденція, що дозволяє зробити висновок про крайню необхідність детального та всебічного дослідження правозастосовної та інтерпретаційної техніки, розробки нових засобів і прийомів, що дозволяють удосконалювати правову матерію з моменту її задуму, на всіх етапах правозастосування, до втрати чинності [9, с. 650].

З метою дослідження юридичної техніки, розробки концепцій техніко-юридичного забезпечення законотворчої діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях у 2011 р. вченими-однодумцями було засновано першу в Україні Лабораторію академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки в м. Івано-Франківськ. Члени Лабораторії є ініціаторами, співорганізаторами та учасниками всеукраїнських науково-практичних конференцій, де предметом всебічного висвітлення та дискусії виступають питання юридичної техніки. Зокрема, у Національній академії правових наук України (м. Харків, 1 жовтня – 30 вересня 2015 року) проведено науково-практичну конференцію під назвою «Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання». За результатами науково-практичної конференції опубліковано збірник тез доповідей та сформовано практичні рекомендації.

У Львівському національному університеті імені Івана Франка (м. Львів, 24–25 листопада 2016 року) проведено II Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування». Знаковим стало те, що в конференції взяли участь більше 80-ти науковців юридичних вищих навчальних закладів (факультетів) та наукових установ з усіх регіонів України, серед них – 2 академіки Національної академії правових наук України, 21 – доктор юридичних наук, 30 – кан-

дидатів юридичних наук. Фактично, на конференції були представлені всі теоретико-правові школи та галузі права України.

Варто зазначити, що 02–03 листопада 2017 року на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка заплановано проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів». На конференції планується обговорення таких тематичних напрямків: нормативно-правові акти, їх види та форми; техніка нормопроекування; технологія створення нормативно-правових актів; державна реєстрація, систематизація та тлумачення нормативно-правових актів; проекти Законів України «Про закони і законодавчу діяльність» та «Про нормативно-правові акти»: за і проти; нормативно-правове регулювання моніторингу якості та ефективності нормативно-правових актів.

Техніко-юридичну проблематику активно вивчають українські вчені. Зокрема, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка С. В. Бобровник розробляє питання правопізнання як засобу подолання юридичних колізій. Учена дійшла висновку, що праворозуміння є головним чинником пояснення колізій та спорів. Воно відбиває різні підходи до права, погляди та розвиток правових явищ і оцінку їхньої відповідності правовому порядку [10, с. 22].

Питання методології юридичної техніки, зокрема, оцінювання нормативно-правового акта на корупціогенність вивчає М. Кельман. На думку вченого, як і будь-який інший вид діяльності передбачає застосування відповідної сукупності (системи) прийомів і операцій, котрі приводять до одержання бажаного результату. У більш широкому розумінні мета оцінювання нормативно-правового акта полягає у нейтралізації його корупціогенності. Для досягнення мети оцінювання нормативно-правових актів на корупціогенність як базовий може використовуватися логічний метод пізнання – аналіз (метод пізнання, в основу якого покладені потреби і способи роз'єднання системи на її складові елементи) [11, с. 85].

Практика застосування норм нового Кримінального процесуального кодексу України, констатувала О. В. Капліна, дозволила виявити достатню кількість дефектів логіко-структурної побудови окремих його норм та інститутів: антиномії, зайве дублювання, прогалини, нераціональне розташування; недосконалість юридичних конструкцій тощо. Такі відступи від вимог законодавчої техніки свідчать про юридичну недосконалість кримінального процесуального законодавства, породжують різні підходи під час правозастосовного тлумачення, тягнуть за собою відсутність єдності правозастосовної практики [12, с. 11].

Н. О. Гуророва переконана, що у вітчизняній теорії права концепція правового моніторингу, який розглядається як різновид юридичної технології, перебуває у стані активної розробки, але не є остаточно сформованою. Не викликає сумніву цінність таких наукових пошуків, результати яких дозволять шляхом поєднання емпіричного і логічного у наукових дослідженнях повернути правову науку

до вивчення реальних явищ життя суспільства. Разом із тим на сучасному етапі в Україні технологія здійснення правового моніторингу остаточно не вироблена, не досягнуто єдиного розуміння щодо процедури його проведення, суб'єктів, правового значення результатів для правотворчої діяльності. Професор виразила сподівання, що на підставі досліджень вітчизняних науковців та з урахуванням зарубіжного досвіду найближчим часом ці питання будуть вирішені і отримають юридичне закріплення. Але вже зараз науковці під час проведення досліджень правового регулювання можуть і повинні працювати над виробленням технології правового моніторингу регулювання досліджуваних ними суспільних відносин [13, с. 143–144].

На превеликий жаль, в Україні відсутнє системне вирішення проблеми основних вимог до юридичної техніки, а багато питань залишаються невизначеними. Наслідком цього є недосконалі нормативно-правові акти. Застосування нормативно-правових актів стає проблематичним через неповноту правового регулювання іншими вимог до юридичної техніки, нечіткість і неточність формулювань нормативних положень, недосконали структуру [14, с. 26].

У зв'язку з наведеним, вважаємо, що до передумов і засобів забезпечення належного юридично-технічного та технологічного рівня нормативно-правових актів можна віднести: розробку та законодавче закріплення вимог і правил юридичної техніки та технології; розробку комплексних прогнозних і планових актів стосовно розвитку законодавства; заходи щодо систематизації нормативно-правових актів; створення спеціалізованих органів, структур, підрозділів, а також здійснення спеціальних програм, покликаних сприяти забезпеченню належного юридично-технічного та технологічного рівня нормативно-правових актів [15, с. 8].

На наше переконання, вивчення засобів юридичної техніки та правил юридичної технології має здійснюватись через поєднання загальнотеоретичних узагальнень та галузевої практики. Імплементация наявного сьогодні доктринального матеріалу з питань юридичної техніки та технології у систему знань та навичок студентів, а через них пізніше у правові реалії української держави, має відбуватись шляхом запровадження на останніх курсах правничих шкіл України нормативної навчальної дисципліни «Юридична техніка та юридична технологія» й відповідних спецкурсів на різних спеціалізація.

Крім техніки юридичної, переконаний П. М. Рабінович, студенти-правники мають оволодівати й іншими різновидами «технік», принаймні, їх основа-

ми. Це дозволить дещо звузити «ножиці» між юридичною освітою та юридичною практикою. Крім терміно-понять «юридична техніка» і «техніка юридичної діяльності», варто запустити в обіг (та й у навчальний процес) і терміно-поняття «юридична тактика» [16, с. 4].

5. Результати дослідження

Приведення нормативно-правової бази України, присвяченої юридичній техніці, до рівня досягнутого сучасною загальнотеоретичною наукою можливе лише шляхом:

– поєднання зусиль науковців, суб'єктів наділених правотворчими повноваженнями й практикуючих юристів задля створення стандартів з питань юридичної техніки;

– формування нових підходів до юридичної техніки як навчальної дисципліни;

– законодавчого закріплення правил використання засобів правотворчої, правосистематизаційної, правотлумачної, правореалізаційної та правозастосовної техніки [7, с. 33].

6. Висновки

1. Питання юридичної техніки є одними з найважливіших для юридичної науки. Юридична техніка сприяє не тільки автономізації конкретних правових галузей, а й їх інтеграції, що визначається потребами розвитку базових концепцій теоретичного правознавства. Аналіз результатів наукової праці сучасних українських учених-правників дає підстави акцентувати на чотирьох основних видах юридичної техніки та технології, а саме: правотворчій, правосистематизаційній, правотлумачній та правозастосовній.

2. Інструментарій юридичної техніки застосовується у всіх галузях права. За допомогою прийомів і засобів юридичної техніки підвищується ступінь економності та системності права. Це зумовлено ускладненням суспільного життя і посиленням спеціалізації норм права. Внаслідок чого відбувається чітке розрізнення між галузевими нормами.

3. Зважаючи на пріоритетність напрямків наукових досліджень у галузі юридичної техніки, перед науковою спільнотою актуалізується завдання – виявляти можливі способи використання засобів юридичної техніки, розробляти рекомендації щодо їх оптимізації та нормативного закріплення. Усі розробки зараховуватимуться до скарбниці юридично-технічних знань, зміст та обсяг яких для кожного представника юридичної професії слугуватиме орієнтиром для виконання найбільш спільних та персоналізованих юридичних завдань.

Література

1. Кашанина, Т. В. Юридическая техника [Текст]: учеб. / Т. В. Кашанина. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 496 с.
2. Шутак, І. Д. Юридична техніка [Текст]: навч. пос. / І. Д. Шутак, І. І. Онищук. – Івано-Франківськ, 2013. – 496 с.
3. Антологія конституційного процесу в сучасній Україні [Текст]. – К.: Заповіт, 2017. – 781 с.
4. Шутак, І. Д. Юридична техніка: теорія правових застережень [Текст]: навч. пос. / І. Д. Шутак. – Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. – 260 с.

5. Онищук, І. І. Техніко-технологічні аспекти правового моніторингу якості нормативно-правових актів [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / І. І. Онищук; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 110–116.
6. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст]: підручник / ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
7. Косович, В. М. Юридична техніка: проблеми переходу від теорії до практики [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / В. М. Косович; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 31–34.
8. Отраднова, О. О. Вади юридичної техніки побудови глави 82 Цивільного кодексу України [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / О. О. Отраднова; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 8–11.
9. Шутак, І. Д. Юридична техніка: питання доктрини. Розділ 3. Праводоктринальні концепції сучасної української державності. Правова доктрина України. Т. 1. Загальнотеоретична та історична юриспруденція [Текст] / І. Д. Шутак, І. І. Онищук; ред. О. В. Петришин. – Х., 2013. – С. 638–691.
10. Бобровник, С. В. Правопізнання як засіб подолання юридичних колізій [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / С. В. Бобровник; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 19–22.
11. Кельман, М. С. Осмислення методологічної бази та основних методів оцінки нормативно-правових актів на корупціогенність [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / М. С. Кельман, А. С. Токарська; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 84–87.
12. Капліна, О. В. Дефекти кримінального процесуального законодавства та їх негативний вплив на правозастосовну практику [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / О. В. Капліна; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 11–15.
13. Гуторова, Н. О. Моніторинг соціальних результатів кримінально-правового регулювання: стан, проблеми і перспективи розвитку [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / Н. О. Гуторова; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 142–144.
14. Онищук, І. І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки [Текст] / І. І. Онищук // Юридична Україна. – 2011. – № 6 (102). – С. 22–27.
15. Шутак, І. Д. Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / І. Д. Шутак; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 4–8.
16. Рабінович, П. М. Юридична техніка – складова техніки юридичної діяльності [Текст]: тези доп. наук.-пр. конф. / П. М. Рабінович; ред. І. Д. Шутак // Юридична техніка і технологія: теорія та практика застосування. – Х.: Право, 2016. – С. 3–4.

Дата надходження рукопису 25.07.2017

Шутак Ілля Дмитрович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Кафедра теорії та історії держави і права, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018